

Szemle

Szolláth Dávid¹

A POSZTSZOVJET ÁLLAPOT ÉS A POLITIZÁLÓ ELMÉLETEK

– Horváth Györgyi, *Utazó elméletek, Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban*, Balassi Kiadó, Budapest, 2014, Opus – Irodalomelméleti tanulmányok 15., 156 lap –

Horváth Györgyi könyve a *cultural studies* és különösen a *gender studies* magyar és kelet-európai fogadtatásának nehézségeivel foglalkozik. Ezeknek az elméleteknek a recepciója problematikusabb volt, mint a nyolcvanas–kilencvenes évek „elméleti boom”-jának idején magyarrá fordított, átültetett elméletek többségéé. Ez rögtön össze is függ azzal, amiért Horváth Györgyi politizálónak nevezheti őket: más posztstrukturalista elméletekkel szemben a *cultural studies* és a *gender studies* esetében nem lehetett nem tudomást venni a politikai poggyászuokról, s ez jelentősen megnehezítette magyarországi (és régióbeli) elfogadásukat és intézményesülésüket.

A befogadás nehézségeinek reflexiója kezdetektől részét képezte a magyar gender-kutatásoknak. A feminista irodalomtudományt magyar nyelven először áttekintő 1994-es *Helikon*-szám bevezetőjét a szerkesztő Kádár Judit épp az átültethetőséggel kapcsolatos speciális problémák kérdésével kezdi.² Horváth Györgyi 2014-ben megjelent könyve tehát a már két évtizedes kutatási irány és diskurzus hagyományához kezdetektől szorosan hozzátartozó metakritikai szöveget folytatja könyvében. Érdekes ezért előljáróban utalni arra, ki miben látta a meghonosítás nehézségeinek okát. Az előzménynek tekinthető írások közül Kádár Judit későbbi, 2003-as tanulmányát és Séllei Nóra 2007-os könyvét idézem fel röviden, hogy érzékeltessem, miben hoz újat, hol tesz hozzá a kérdéshez Horváth Györgyi könyve.³

Kádár Judit 2003-as tanulmánya egy ellentmondásos helyzetre keres magyarázatot. Hogyan lehet, hogy miközben amerikai és nyugat-európai egyetemek irodalom- és társadalomtudományi tanszékein a feminista szemléletmód már évtizedek óta elfogadottá, sőt megköveteltté vált, itthon az írók, írónők, professzionális irodalomértelmező közösségek (tudósok, kritikusok) egyaránt vonakodtak létjogosultságát elismerni?

¹ A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete Irodalomelméleti Osztályának tudományos munkatársa.

² KÁDÁR Judit, „Feminista nézőpont az irodalomtudományban”, *Helikon* 1994/4, 407–416.

³ KÁDÁR Judit, „Miért nincs, ha van? A kortárs nyugati feminista irodalomkritika Magyarországon”, *Beszélő* 2003/ november, 100–107.; SÉLLEI Nóra, *Mért félünk a farkastól? Feminista irodalomszemlélet itt és most*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2007.

Kádár Judit szerint ennek történeti okai vannak. A „feminista” kifejezés a huszadik század elejétől fogva negatív konnotációkat hordozott, egyszerűen szólva, „csúnya, magányos kékharisnyát” jelentett az értelmiségi közgondolkodás nagy részében. Nem tett jót a kutatási irány fogadtatásának, hogy az ötvenes években a sztálinizmus sajátította ki a női egyenjogúság beszédmódjait – a téma „felkarolása” halálosnak bizonyult. A rendszerváltás után pedig a feminizmus politikuma akadályozta magyarországi befogadását. „[P]olitika és tudomány összekapcsolása eleve rossz emlékeket ébreszthetett a közvéleményben és a szakmában egyaránt, ráadásul a diszciplína sok évtizedes átpolitizáltságától az irodalomtudomány művelői épp ekkoriban [ti. a kilencvenes évek elején] kezdtek végre megszabadulni.”⁴ Kádár Judit kimutatja, hogy még az ezredfordulón, a tanulmány írásának jelenében is virulens előítéletek övezik a *gender studies*-t. Egalitarianizmusát nemegyszer türelmetlennek, erőszakosnak és tőlünk idegennek – nagyon amerikainak – állították be olyan tekintélyes véleményformáló értelmiségiek, akiknek a szavára a liberális vagy baloldali magyar értelmiség többnyire (feltételezhetőleg) figyel, mint Heller Ágnes és Radnóti Sándor.

Kádár Judit nem vádolható egyoldalúsággal, hiszen a gender-szemléletet átültetni kívánó fordítások és szövegek megfontolatlanságait is bírálja (sőt, önkritikusan a saját 1994-es írását is elmarasztalja). A recepciónak meglátása szerint adaptívabbnak kellett volna lennie, a kérdéskör tálalásakor jobban figyelembe kellett volna venni bizonyos feminizmussal kapcsolatos félelmeket és előítéleteket. Például kerülni kellett volna az olyan idézeteket, parafrázisokat, amelyekből az a tanulság vonható le, hogy a feminizmus részrehajló a női szerzőkkel, hiszen ezzel a tudomány objektivitásának normáját provokálták. Úgy tűnik, hogy ezzel az érveléssel Kádár Judit mintha a *mimikri* stratégiáját ajánlaná, mintha úgy vélné, problémamentesített, „áramvonalasabb” *gender studies* kevesebb ellenállásba ütközne. Nem könnyű kérdés, hogy a befogadó közeg ellenérzéseit figyelembe vevő, óvatosabb recepciós stratégia vajon eredményesebb lett volna-e.⁵ Az önkritikus hang ellenére az írás főszólamája a helyi elmaradottság ostorozása, ami nagy hagyományú, de nem mindig szerencsés retorika meghonosítani kívánt külföldi szellemi irányok defenziójakor.

A tanulmány előzménye Horváth Györgyi írásának abban, hogy történeti okokban és különösen a politizáló elméletek iránti mélységes szkepszisben látja a *gender studies* befogadásának fő akadályát, abban viszont nem, hogy az elmaradottság ostorozása helyett Horváth Györgyi a politizáló elméletek elutasításának átfogóbb analizisére vállalkozik, és a közép-európai bölcsészet posztszovjet állapotának összefüggésében értelmezi a jelenséget.

⁴ KÁDÁR Judit, *Miért nincs, ha van?* 101.

⁵ A „diszkurzív mimikri” jelenségére később visszatérek.

Séllei Nóra *Mért félünk a farkastól?* című könyvében Kádárhoz hasonlóan külső és belső okok közt válogatva keresi a választ a könyv címének metaforikus kérdésére (amelyet így is lehet fordítani: honnan ez a mélyről jövő ellenállás a feminizmussal szemben?). A belső okokkal elsősorban az „Így írunk mi” fejezet foglalkozik, amely a magyar feminista irodalomtudomány önmegjelenítései (ön)kritikus áttekintése, és vita Kádár imént érintett cikkével. A külső okok közt első a magyarországi közbeszéd siralmas állapota. Séllei lucidus elemzését adja a mai magyar közbeszéd mindennapos szexizmusainak, nemegyszer egyébként kiváló, reflektált értelmiségi szerzők – nők és férfiak – kínosan mizogün elszólásait elemezve. Séllei nagy súlyt helyez a befogadás intézményi-szerkezeti feltételeinek kérdésére, elemzi az akadémiai-egyetemi rendszer sajátosságait. Bemutatja, hogy a gender-kutatás többnyire miért csak az anglisztika, az amerikanisztika és a modern filológia néhány tanszékéig jut el, hogy miért lassú és visszás az intézményesülése még ezeken a tanszékeken is, továbbá, hogy többnyire miért nem nyer elismerést a „magyarirodalom-tudomány” (azaz a magyar irodalmat vizsgáló irodalomtudomány) centrálisabb intézményeiben. Ez összefügg a szakágak nemzetközi kapcsolatainak és az elnyerhető külföldi pályázatok kérdésével: egyszerűen szólva, az anglisztika vagy amerikanisztika tanszékek és intézetek nem igazán tehetik meg, hogy ne vegyenek tudomást a gender-kutatásról, nemzetközi szakmai legitimációjuk múlhat rajta. Ez tendenciájában akkor is meggyőző leírás, ha esetleg az olvasónak, mint nekem, az a benyomása, hogy a magyar gender-szemléletű kutatók, oktatók közül többen nem idegen nyelvi, hanem magyar tanszékekhez kötődtek az ezredforduló környékén, azaz biztató, hogy a szakmának ez a része produktivitását tekintve mégsem volt annyira (és tömbszerűen) lemaradva, mint amennyire a Séllei által bemutatott szakági különbségekből és intézményi-strukturális sajátosságokból ez várható lett volna. Még mindig a külső okoknál maradván, Séllei is kitér arra, hogy a magyarországi irodalomtudományi és esztétikai gondolkodás, nem kis részben a kötelező marxizmus többgenerációs tapasztalata miatt erőteljesen idegenkedik az esztétikai autonómia elvének bármilyen politikai kritikájától, ami a társadalomkritikai megalapozottságú gender-kutatás meghonosodásának nem kedvezett.

Ez az a kérdéscsoport, amelyben Horváth Györgyi könyve elhelyezhető, és amelyet meghalad. Vagy pontosabb volna azt mondani, hogy az *Utazó elméletek* olyan részproblémát vizsgál alaposabban, amelyet az előtte járók is érzékeltek, jeleztek régóta, de nem vállalkoztak hasonlóan alapos feltárására. Most azonban kiderült, hogy voltaképpen nem is részproblémáról, hanem nagy jelentőségű kérdéstről van szó. Horváth Györgyi egyrészt tágította a tárgykört. Nem a *gender studies*, hanem általában a *cultural studies* befogadása a kérdés, hiszen a politikailag terhelt elméletek „politizáló” része okozza a befogadás nehézségeit, és ez nemcsak a feminista irodalomtudomány esetében, hanem például a posztkolonialista kutatások esetében éppúgy jelentkező probléma. Másrészt tágított a fókuszon, hiszen nemcsak Magyarországon volt hosszú évtizedekig úgyszólván államvallás-státusban a marxizmus (pontosabban a marxizmus egy államrezonnak megfelelő változata), hanem az egész volt keleti blokkban, és nem egyedül a magyar értelmiségben váltanak ki reflexszerű ellenállást

az elkötelezett vagy társadalomkritikai irodalom- és kultúraelméletek. A politikailag terhelt elméletek befogadása régió-szerte hasonló akadályokba ütközött, és hasonló hibridnek nevezhető eredmények jöttek létre, mint Magyarországon, azaz világosan látszik, hogy a posztkommunista helyzettel általánosan összefügg a probléma. Maga a jelenség olyan természetű, hogy a kínálkozó Kelet–Nyugat-dichotómia miatt igényli a posztkolonialista körütekintést, azaz Horváth befogadás-vizsgálata maga is hozzátesz a helyi anyagon végzett posztkolonialista megközelítésű kutatáshoz.

Az *Utazó elméletek* egyrészt tehát kitágított fókuszú recepciótörténet, másrészt a mai magyar irodalomtudomány bírálata.⁶ A magyar irodalomtudomány néhány olyan – elsősorban politika és irodalom kapcsolatára vonatkozó – előfeltevésének kritikai elemzése, amelyeket az angolszász politizáló elméletekkel való találkozás hoz napvilágra. A kritikai kultúrakutatás, a társadalmi nemek kutatása, a posztkolonializmus vagy az újhistorizmus magyarországi megjelenésének története afféle „terheléses próba”, szembesítés, melyben az idegennel való találkozás segít megérteni a saját hagyományt és diszciplináris közeget. Az „átvétel”, a „befogadás” hagyományos fogalmi nem megfelelőek itt, hiszen Horváth Györgyi kulturális transzferet tételez, amelynek vizsgálatakor a befogadó oldal elemzése éppolyan fontos, ha nem fontosabb, mint magának az érkező teóriának vagy a teória forrásainak a bemutatása. Ezzel Horváth Györgyi jó példát nyújt egyúttal arra is, hogyan lehet túllépni azon a – főleg a kilencvenes években elterjedt – kutatói magatartáson, amely némi malíciával elmélet-importórnak nevezhető.

A könyv határozott állásfoglalás egy érzékeny kérdésben. Talán van olyan olvasó, akinek a szemében a kritikai attitűd kérdésessé teszi a recepciótörténeti vizsgálat hitelességét, elfogulatlanságát, én azonban úgy látom, hogy inkább a recepciótörténeti argumentáció hitelesíti a kritikát. A helyi politikai, történeti és szakmatörténeti adottságokra fordított figyelemnek köszönhető ugyanis, hogy a könyv elkerüli azt a jól ismert retorikát, amellyel – különösen az elméleti „boom” idején – oly sokszor találkozunk, miszerint már megint „le vagyunk maradva”, miszerint az elméletnek a fordítás és az átültetés során minél inkább változatlanok kellene maradnia, s a helyi változatok többnyire torzulások, félreértések stb. Horváth Györgyi igen körültekintően kerül az ilyenkor szokásos „önkolonizáló” beszédmód csapdáit. Kiinduló pontja az a belátás, miszerint az „útra kelt elméletek” (Edward Said) a határátkelések során szükségszerűen megváltoznak. A változások egy része például megmagyarázható a „diszkurzív mimikri” jelenségével. Tendenciózusan redukálódnak az átvett fogalmak jelentéstartományai, az itt vizsgált esetekben elpárolog az egyes

⁶ *Mai* magyar irodalomtudomány helyett pontosabb a közelmúlt irodalomtudományáról beszélni. A könyv 2010-ben készült el, hároméves kutatás után, a szerző a 2014-es előszóban jelzi, hogy azóta kedvezőbb az összkép, „egyre több fiatal tehetség jelenik meg a magyar irodalomtudomány porondján, akiket épp ezek az elméletek érdekelnek” *Utazó elméletek* 1.

⁷ Edward SAID, “Traveling Theory” [1982], in *The Edward Said Reader*, ed. Moustafa BAYOUMI–Andrew RUBIN, Vintage, New York, 2000, 195–217.

szakterminusok kritikai potenciálja, politikai tartalma az átvétel során, mert így elfogadhatóbbaknak, a célkultúrába jobban belesimulóknak vélik azokat használói. Terminusok szemantikai változásának az is tipikus oka lehet, hogy jelentésüknél fontosabbá válik használatuk pragmatikai értéke, az általuk képviselt presztízs, mert használóik nemzetközi szakmai jártasságát képesek demonstrálni. Orosz genderkutatók elemzéseire hivatkozik ennek a kérdésnek a bemutatásakor Horváth Györgyi,⁸ de könnyű ráismerni a magyar analógiákra. Ugyanakkor itt sem úgy merül fel a probléma, hogy „Keleten” nem képesek megérteni, vagy nem merik pontosan átadni a „nyugati” elmélet terminusait (lásd: elmaradottság-retorika és önostorozás). Ehelyett arról van szó, hogy akár egy-egy terminus sikerült vagy sikerületlen fordításában is tetten érhetők az elfogadás és az ellenállás motívumai, illetve arról, hogy sok mindent megérthetünk saját előfeltevéseinkről is, ha megnézzük, mit lehet és mit nem lehet lefordítani az adott szókészletből a saját diszkurzusunk számára.

Horváth Györgyi alaposan elemzi az akadémiai világon belüli kelet–nyugat-aszimmetria kérdéseit is, a kommunikáció egyirányúságát, amely a „nyugati szakemberek” – „keleti tanítványok” dichotómiával jellemezhető. Ez a dichotómia konferencia-programok, tanulmánykötetek összeállításán is sokszor visszaköszön a „nyugati elméleti alapvetések” vs. „helyi, applikatív interpretációk” műfaji kettősségében. Az ilyen példák rávilágítanak, hogy a hatalmi viszonyok, kulturális különbségek hogyan befolyásolják a terminusok jelentéseit.

Az többek között Said utazóelmélet-elmélete közvetítette posztkolonialista szemléletnek köszönhető, hogy Horváth Györgyi nem veszi gyanútlanul eleve adottnak „Kelet-Európa” fogalmát. „Csúszo jelölő”-nek (Cary Nelson) tekinti a kifejezést, amely a Nyugat másikjaként határozza meg a régiót. „Kelet” és „Nyugat” ezúttal is érték-megkülönböztetés, ami az akadémiai szintű kapcsolatok aszimmetriájában is tükröződik („keleti” kutató nem teheti meg, hogy ne ismerje a „nyugati” szakmai trendeket, ne ismerjen nyugat-európai nyelveket, fordítva ez nagyon is lehetséges stb.).

A befogadó közeg helyi viszonyainak feltárásában különösen fontosnak látom, hogy a recepciót befolyásoló tényezők közé sorolja Horváth az antipolitikus értelmiségi attitűdöt. A fogalmat Konrád György és Michael D. Kennedy elemzései nyomán használja.⁹ Eszerint a politika a térségben többnyire a hatalmon lévő „ők” ügyét jelentette, és létezik egy ettől élesen elkülönülő másik szféra, a „civil mi”, a család,

⁸ T. V. BARCHUNOVA, „The Selfish Gender, or the Reproduction of Gender Asymmetry in Gender Studies”, in *Studies in East European Thought* 53., 21–36.; Almira OUSMANOVA, „Crossing Borders, Shifting Paradigms: the Perspectives of American Studies / Cultural Studies in Eastern Europe”, in *American Studies International* 2003 (41) 1–2, 64–81.

⁹ Vö. KONRÁD György, „Antipolitika”, in uő, *Az autonómia kísértése – Antipolitika*, Codex, Bp., 1989 és Michael D. KENNEDY, *Envisioning Eastern Europe, Postcommunist Cultural Studies*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1994.

a barátok, nem hivatalos körök világa, „ahol az emberek kiúzhették az államot rémálmaikból” (Konrád). A politika külső represszió és beavatkozás, nem a „mi” ügyünk, nem a mindennapi valóságot átjáró, rejtett, nehezen felismerhető hatalmi viszonyokat jelenti. Az irodalom, a kultúra is erre a védettnek, bensőségesnek vélt, depolitizált területen rendezkedett be, ha nem kívánt a hatalmon lévő „ők” dolgában nyíltan állást foglalni (Horváth Györgyi, 51.).

Ezt a felosztást lehet eszképisztának is tekinteni, de meg lehetne látni benne ennek ellentétéként „az ellenállás kis köreinek” lehetőségét is. Például a diktatúra árnyékában burjánzó demokratikus és öntevékeny szubkultúrát, ahogyan az államszocializmus időszakának neoavantgárdjában, lakásszínházaiban, performanszaiban, zártkörű társaságainak működésében meglátja ezt a lehetőséget a társadalmi kontextusként értett kultúrafogalommal dolgozó neoavantgárd-kutatás. A Konrád-féle „antipolitika” tehát nemcsak apolitikus, hanem politikus magatartást is eredményezett, s ezt Horváth Györgyi is említi ugyan, de csak az apolitikus értelmiségi hagyomány leírására használja. Hiszen valóban itt van a – politizáló angolszász elméletek befogadása szempontjából döntő különbség: „Az angolszász politizáló elméletek jellemzően épp azon a területen »találnak« politikát és ideológiát, amely korábban a régióban a (kelet-európai értelemben vett) politika és ideológia elől való visszahúzóadás terepeként konstituálódott [...]. Ilyen terület a magánélet, a »civil« egyének közti különféle interakciók, de a kultúra kutatásának jelentős része is ebbe a szférába esik. (53.)

Horváth Györgyi az irodalom autonómiájának lokális diskurzusát az államszocializmus időszakának tapasztalatira vezeti vissza. Joggal teszi ezt, vizsgálata sok szempontra figyelmes, egy tekintetben azonban mégis reduktívnek hat. Nemcsak azért szorgalmazta az irodalmi értelmiség a művészetek (irodalom) autonómiáját, mert az hiánycikk volt a kommunizmus alatt, hanem azért is, mert ott volt a – sokáig polgáriként megbélyegzett, a „népi”, „forradalmi” hagyományokhoz képest másodrendűnek tekintett – nyugatos esztéta hagyomány, amelyhez, mint saját hagyományhoz vissza lehetett térni. Másrészt nemcsak a kommunista kultúrpolitikusoknak és apparatcsikoknak volt határozott elképzelésük az irodalom politizálásáról, hanem a népi irodalom hagyományát képviselőknél is. Az antipolitikus defenzióknak és az irodalmi autonómia politikai kisajátításokkal szembeni felértékelődésének a kommunista represszió talán legfontosabb, de csak egyik tényezője, ott volt a népi-nemzeti kisajátítástól való félelem és a nyugatos esztétizmus aranykora iránti nosztalgia is. Hasonló redukciót érezhetünk akkor is, amikor Horváth Györgyi, Maria Todorovát követve, „Kelet-Európát” – nem a geopolitikai fogalmat, hanem Kelet Európát mint diskurzust, mint szakmai közösségek önértelmezésének a „Nyugat”-tal szembeállított ellenfogalmát, a kommunizmus örökségének, termékének tekinti. Ez is részgazságnak tűnik. Csak a kommunizmus időszakának tapasztalata lenne a periféria-tudat? És a Béccsel, Berlinnel, Párizssal, Itáliával szembeni frusztrációk, önostorozások korokon átívelő hagyománya Janustól Berzsenyin át Adyig és vissza? Érdemes lett volna olyan Kelet-vagy Közép-Európa fogalmat is játékba hozni, amelyet nem speciálisan arra a célra alkottak meg, hogy a politizáló elméletek befogadásának visszasságait magyarázzák

által. Hiszen éppen a vizsgált korszakban, a nyolevanes–kilencvenes években volt aranykora a Közép-Európa diskurzusnak (Bojtár Endre, Hanák Péter, Václav Havel, Zbigniew Herbert, Konrád György, Milan Kundera, Claudio Magris, Czesław Miłosz stb.), amely „Közép-Európa” különböző leírásaival alternatívát keresett a Kelet vs. Nyugat bináris oppozícióra is, ebből az irodalomból válogatva talán tovább lehetett volna árnyalni ennek a „csúszó jelölő”-nek a lehetőségeit.

A recepciótörténet, mint említettem, egyben körülbelül másfél évtized magyar irodalomtudományának bírálata is. Horváth Györgyi az antipolitikus magatartás kilencvenes évekbeli továbbélését is kimutatja. Mint írja, „arról, hogy az irodalomtudományos tudás társadalmi kontextusokba illeszkedik, a kétezres évek elejéig nem volt szokás beszélni Magyarországon...” (107.), legalábbis nem a huszadik századdal foglalkozó irodalmárok, irodalomteoretikusok körében. Poszt-kádári állapotnak is lehet ezt látni, érzékelhető az irodalom autonómiájának visszaszerzése feletti öröm. Elvégre hogyan is lehetne a „jelölők korlátlanul szabad játékának” kilencvenes évekbeli ünneplését attól elvonatkoztatni, hogy a recepcióban aktív kutatók generációi korlátozott nyilvánossághoz, zárt határokhoz és a szellemi felügyelet különböző fokozataihoz szoktak hozzá? A posztmodern itt valami nagyon is modernista fogalmakkal kifejezhető szabadság-élmény kellős közepébe érkezett. Ásatagnak és bornírnak tűnik sokak számára a társadalmi-politikai kontextusok vizsgálata, sőt a *jelöltnek* bármifajta emlegetése a pozitívizmus, a biografizmus vádját váltja ki. A jelölő játéka, az intra- és intertextuális kapcsolatok és a formai kérdések felértékelődése, a „szerző halott” dogmává válása, voltaképp a kevésbé posztmodern „irodalmisság” és az „autonómia” fogalmainak megváltozott körülmények közötti defenziójaként tűnnek fel. Ezt Horváth Györgyi még azzal is alátámasztja, hogy kimutatja a populáris kultúra, a netes- és a vizuális médiumokkal szembeni ellenállásban a posztmodernnek megint csak nehezen nevezhető magas irodalom presztízsvédelmét. Jellemzőnek tartja emellett, hogy a nyugati baloldali gondolkodásnak számos klasszikusát nem fordították le magyarra, amelyek a *cultural studies* befogadását megkönnyítették volna.¹⁰

¹⁰ Ebben a kérdésben azonban nem pontosak az adatai. Állítása szerint 2003-ban a magyar olvasóközönség helyzete nem sokban különbözött az oroszétól, hiszen „ekkor nálunk Althussertől csak egy tanulmány jelent meg magyarul, Gramscink, Eagletonunk, Jamesonunk ugyan már volt, de Raymond Williamstól csak néhány rövidebb fordításunk” (50.) Ezzel szemben meg kell jegyezni, hogy Althussertől megjelent az *Olvassunk Marxot* (fordította GERŐ Ernő), Kriterion, 1977; *Az elmélet forradalma* (fordította GERŐ Ernő), 1968, 1970, Korunk. Gramscitól kilenc kötet jelent meg magyarul 1949 és 1987 között, továbbá két szemelvény az *Olasz marxista filozófusok írásaiból* című kötetben (Gondolat, Bp., 1970). Raymond Williamstól két könyv, igaz, nem a sokat hivatkozott főművei, hanem a *George Orwell* (Gondolat, Bp., 1989), valamint *A televízió – technika és kulturális forma*, Bp., 1976. Ezekon kívül 1998-ban megjelent két tanulmánya a WESSELY Anna szerkesztette *Kultúra szociológiai* (fordította PÁSZTOR Péter), és sajnos ugyanezek jelentek meg a *Posztmodern irodalomtudomány kialakulása* című szöveggyűjteményben (szerkesztette BÓKAY, SARI, SZAMOSI, VILCSEK, Osiris, Bp., 2002).

Elhamarkodottan általánosítani nem szabad persze, de számos példát felsorakoztat arra Horváth Györgyi, hogy kimutassa, a magyar irodalomelmélet és kritika többsége ódzkodik az „irodalmisság” a „szövegszerűség” bármiféle kontextuális (politikai, társadalmi) beszennyezésétől. Szemléletes alátámasztása diagnózisának, hogy egyébként igen különböző felfogású kutatók értenek egyet ebben a kérdésben (például Szilasi László és Kulcsár Szabó Ernő, 124–125.). Nemegyszer kényelmetlen összefüggésekre hívja fel a figyelmet. Például amikor Kulcsár Szabó Ernő az irodalmi jelentés totalizálására törekvőnek, abszolutizálónak állítja be a kulturális-kontextualista szemléletet, akkor Horváth Györgyi szerint (125–127.) az irodalom mint ellenzékiesség, a művészet mint a polgári világnak ellenálló önjelölő struktúra modernista narratíváját mondja újra, ráadásul annak a posztkommunista Kelet-Európára jellemző regionális változatát, amelyben a művészet autonómiájának védelmét a kommunista rezsimekkel szemben kifejlesztett antipolitikai értelmiségi magatartás kondicionálta. Azaz modernista és regionális – állítja Horváth Györgyi annak az irodalomtudósnak az álláspontjáról, akinek a posztmodern kitüntetett értékkategóriája, és aki oly sokszor hívta fel a figyelmet a regionális látókörszűkülés veszélyeire.

A recepciótörténet jó külső nézőpontot biztosít a szakma politikaellenességének bírálatához, azonban ez a nézőpont is korlátozott. Abból (a szerintem elfogadható, a könyvben igazolt premisszából) ugyanis, hogy komoly ellenállást tanúsított a szakma a politizáló elméletekkel szemben, nem következik, hogy *ne volna* politikai és társadalmi kontextust figyelembe vevő irodalomértelmezés a mai és a közelmúltbeli Magyarországon. (Az irodalmi kultusz kutatás törekvéseit, Takáts József politikai eszmetörténeti és más társadalomtudományi kontextusokat javasoló írásait, György Péter munkáit, az emlékezetkutatásokat, Schein Gábor írásait, Rákai Orsolya, K. Horváth Zsolt tanulmányait, a szocializmus irodalmának vagy a magyar neoavantgárdnak több kutatóját sorolhatnám mások mellett.) A könyv mintha akaratlanul is azt sugallná, hogy az irodalom politikai érintettségének, az irodalmi szövegek ideologikumának értelmezésére *egyedül* az angolszász politizáló elméletek nyújtanak eszközöket, és egy-egy súlytalan lábjegyzetben vagy még abban sem említi a fenti kutatásokat. Ebben van némi szűkmarkúság. Valóban levonhatók tanulságok a szakmáról, amikor azt látjuk, hogyan depolitizálják, hogyan fordítják néha önmaguk ellentétére a gyorsan és felületesen átvett elméleteket, hogyan érvényesülnek egyesek egy-egy korszerű, divatos szakmai „brand” alatt szélesebben, úgy, hogy gyakran egy régi termék átcímkezésének, átcsomagolásának tűnik az új könyv, tanulmánykötet. Mégis, a *cultural studies*, a *gender studies* politikai-kritikai attitűdjének elutasításából nem vonható le az a tanulság, hogy a huszadik századi magyar irodalom- és kultúrakutatásban teljességgel egyeduralgó volt az antipolitikus, esztéta szemlélet.

„Miként a magyarországi irodalomtudományos közegben iskolaszerűen működő értelmezői közösségek többségére, úgy sajnos a feminista kritikára is sokszor jellemző, hogy önmagát zárt kontextusként kezeli, nem vesz tudomást sem a múltban, sem a kortársi diszciplináris környezetben felmerülő egyéb releváns vizsgálati szem-

pontokról.”¹¹ Írta nemrég Schein Gábor, vitatkozva Horváth Györgyi egy még 1998-ban megjelent tanulmányával. Horváth Györgyi kiváló, bátor könyve épp azáltal tűnik számomra kiemelkedőnek, hogy igazán mélyreható benne a befogadó közeg vizsgálata, így Schein Gábor idézett kritikája az *Utazó elméletekre* már nem alkalmazható. Mégis, pontosabb, körülhatároltabb volna Horváth Györgyi szakma-bírálata, ha az általa képviselt szemlélettel közelebbi vagy távolabbi rokonságban álló törekvésekre valamivel több figyelmet fordítana.

¹¹ SCHEIN Gábor, „Ein ganz hibsches Zigaanerweibli” (A „női” és a „cigány” identitás kölcsönös megfelelése Weöres Sándor *Psychéjében*), in *Jelenkor* 2013/11, 1135–1144., 1138.

